

САҢА ОЛХ

№ 36 (12015) • Балаҕан ыйын 12 күнэ, 2025 сыл, бээтинсэ • 12+

Бу
нүөмэргэ

Ситиһии

Куохара үрэх кытыла
тупсарыллыаҕа/2

Кэпсиэхпин баҕарабын

Сотору Чурапчы
үөрэнээччилэрэ 70-ча
сөмөлүөтү көтүтүөхтэрэ/4

Култуура

Өрөспүүбүлүкэ
национальной
библэтиэкэтигэр —
Чурапчылар/6

Чурапчы үөрэнээччилэрэ — “Юнармия” сүлүөтүн мунутуур ыайыылаахтара

Оҕону иити. Чурапчы оскуолатын
үөрэнээччилэрэ “Юнармия” ыччат-оҕо байыаннай-
патриотическай хамсааһыннарын сүлүөтүгэр улахан
ситиһиилэннилэр/3

Байыаннай-патриотическай сүлүөт кыайыылаахтара.

Чурапчыга күн-дьыл туруга

Балаҕан ыйын
12 күнэ
БЭЭТИНСЭ

Балаҕан ыйын
13 күнэ
СУБУОТА

Балаҕан ыйын
14 күнэ
БАСКЫҤАЛЫҤНА

Балаҕан ыйын
15 күнэ
БЭНИДИЭНҤЫК

Балаҕан ыйын
16 күнэ
ОПТУОРОҤҤЫК

Балаҕан ыйын
17 күнэ
СЭРЭДЭ

Балаҕан ыйын
18 күнэ
ЧЭППИЭР

19° 4°

19° 4°

18° 6°

17° 4°

16° 2°

16° 3°

16° 4°

ТЭТИК

Улуус дьаһалтатын планеркатыгар

Балаҕан ыйын 8 күнүгэр ытыллыбыт
планеркага отук сезона болҕомто
киинигэр турда. Чурапчытаагы ОДьКХ
иһитиннэрбитинэн, «Толору бэлэм
пааспарын» ылан, сылытыыга холбонууга
көҥүлү Чурапчытаагы киин балыыһа уонна
интаринээт-оскуола эрэ ылбыт. Итини тэнгэ 25
хочуолунайтан 20-тэ үлэлииргэ толору бэлэм.
Үрэх Күөрэ учаастагар Кырдыаҕастар дьыллар,
Чыаппараҕа оҕо саада, Хатылы нэһилиэгэ уо.д.а.
итиһиигэ холбонууга көҥүлү ыла иликтэрэ
бэлиэтэннэ. Иһитиннэрэллэринэн, ОДьКХ
улуустаагы салаата элбэх иэстээх олоһор.
Ис дьыала улуустаагы отделын

сводкатынан, арыгылааһын, дьылжа-уокка
айдаары бэлиэтэммит, биир сир асты
тахсыбыт дьахтар, муһан баран, көстүбүт. 3
оҕо энэйиитэ бэлиэтэммит. 296 массыына
бэрэбизиркэлэммитин түмүгэр биэс бырааба
суох уонна арыгы испит суопларга мээрэ
ытыллыбыт, бырааба суох хаһаайыннаах үс
матассыкыл бьылдыммыт.

Төрөппүттэн харчы хомуйуу сокуонунан бобуллар

РФ Конституцията быһаарарынан, хас биирдии
оҕо орто оскуолаҕа босхо үөрэнэр бырааптаах.
Үөрэх тэрилтэлэрэ бүддьүөттэн үбүлэнэллэр,
онтон учууталларга хамнас төлүүллэр итиһинэ
үөрэх кыһатын өрөмүөнүгэр, мизбэли о.д.а.
оборудованиелары атыылаһыы эмиз онтон
тырыллар.

Оскуолаҕа, уһуйаанҥа сылдыар
оҕолор төрөппүттэриттэн харчыны
хомуйуу бобулларын туһунан Арассыйа
Конституциятыгар уонна 273 нүөмэрдээх "РФ
Үөрэхтээһин туһунан" федеральнай сокуонҥа
сурулла сылдыар.

Бу сокуон 28-с ыстатыйатын 3 чааһын 2
пуунугар суруллубутунан, ханнык баҕарар үөрэх
тэрилтэтэ судаарыстыбаннай уонна олохтоох
ирдэбиллэргэ сөп түбэһиннэрэн, үлэһиттэрин
матэрийаалнай-техничэскэй базатын
халтатыахтаах.

Спорт саала саҥа сезона саҕаланыаҕа

Балаҕан ыйын 15 күнүттэн А.К. Софронов
аатынан спорткомплекс саҥа сезонун
арыйарын иһитиннэрэр. Эһизэ анаан толору
хааччылыылаах тренажернай уонна спорт
саалалар үлэлиэхтэрэ.

Балаҕан ыйын 15-20 күннэригэр
спорткомплекска үлэ-хамнас хайыскаларын,
үлэлиир графигын билиһиннэрэр акция
тэриллээ. Бу эрэ күннэргэ бука барыгытыгар
буор-босхо дьарыктар ытыллыахтара.

Онуоха абонементар сыаналарын,
спорткомплекс үлэлиир эрэсимиин ситиһии
телеграмм каналга билсэххитин сеп: <https://t.me/SKchurapcha>

Улууспутугар бары ирдэбиллэргэ
эппиэттиир киэн, сырдык тупсаҕай спорт
саалалара тутуллан, кэлиҥҥи сылларга
нэһилиэнньэ этин-хаанын чэбдигирдэригэр,
спордунан утумнаахтык дьарыктанарыгар
толору усулуобуйа тэриллэбитэ хайыаллаах.

Өрөспүүбүлүкэ сонуннара

Оттооһун, оттук сезонугар бэлэм боппуруостара көрүлүннэ

Айсен Николаев Ил Дархан уонна Бырабыыталыстыба дьаһалтатын, Бырабыыталыстыба салалтатын кытта былаанньыр мунньаһар оттооһун хаамытын, оттук сезонугар бэлэм уонна Уһук Илинги эканэмичэскэй форумга тэрээһини көрдө. Өрөспүүбүлүкэ бүгүнгү күнгэ оттооһун уопсай былаанын 85%-на туолбут. Ааспыт сылтан хаалбыт саппааһы, мобильнай биригээдэлэр бэлэмнээбит отторун киллээн турар, сабадалааһынынан көрдөрүү быйылгы былаан 94%-гар тийиһэ. Оттон оттук сезонугар хочуолунай уонна иттиги ситими 75%-на, 116 дизелинэн улааһир электростанция толору бэлэмнэр. Ил Дархан кыстыкка өрөспүүбүлүкэни барытын бигэ туруктаах иттигин, уотунан уонна уунан хааччылыыга бэлэмнэни үлэтин көмүгэр хаачыстыбалаахтык онгоруо сорууда.

«ОКТО Золото» хампаанньаны кытта бииргэ үлэлэһиигэ сөбүлэн түһэрилиннэ

Ил Дархан уонна хайа-уруудатын хостуур «ОКТО» бөлөх генеральной дирижтэрэ Александр Тузенко «ОКТО Золото» хампаанньаны кытта социальнай-эканэмичэскэй сайдыыга бииргэ үлэлэһэр туһунан сөбүлэһиигэ баттастылар. Айсен Николаев «ОКТО» бөлөх бас билиээччигэ Дмитрий Толоконниковтынан уонна Александр Тузенко кытта көрсүһүүтүгэр инвестицияны тардар бырайыактары, ону таһынан социальнай, үөрэх, доруобуйа харыстабылын уонна экология эйгэтигэр бырагыраамалары бииргэ олоххо киллэри туһунан кэпсэтиилэр. Ону таһынан, каадыры бэлэмнээһин, онгоруу таһаарар кыамталары сагарды уонна айылҕа харыстабылыгар технологиялары киллэри боппуруостарын дүүллэстилэр.

Креативнай экэниэмикэ сайдыыны түстүүр

Айсен Николаев «Креативнай экэниэмикэ: Уһук Илин сайдыытын санга модела» диэн сессияда эргэгийиэнгэ айтар индустрия сайдытыгар үлэ түмүктэрин уонна кэскилин туһунан кэпсэтэ. Алта сыл иһигэр Саха сиригэр креативнай индустрияда дьарыктаах дьон ахсаана 40-тан 48 тыһ. киһиэхэ диэри үүннэ, креативнай тэрилтэлэр ирээттэрэ 10,6%-тан 11,5%-на диэри улааппытын, оттон бу эйгэ эргэгийиэн уопсай бородууктатыгар кылаата 2,8%-на тийбитин бэлиэтэстэ. 2030 сылга бу көрдөрүүнү икки төгүл улаатыннарар, 6%-на тиэрдэр, оттон креативнай экэниэмикэ дьарыктаах ахсаанын 70 тыһ. киһиэхэ тиэрдэр сорок турар.

Аныгы технологиялары сайыннарыы боппуруостарын көрдүлэр

Ил Дархан уонна Сэрбаан бырабылланньатын бэрэсэдэтэлэ, бэрэсидьиэнэ Герман Греф сыһыппараны киһигэр эйгэ киллэриигэ, үөрэхтээһингэ холбоһуктаах бырайыактар тутарынан, искусственной интеллект лабораториятын үлэтин, онтон да атын аныгы технологиялары сайыннарыы боппуруостарын көрдүлэр. Саха сиригэр 2024 сылга Сбэры кытта бииргэ арыһыт искусственной интеллект лабораторията социальнай-эканэмичэскэй сороктары толорор 7 бырайыакка көмөлөстө. Ол иһигэр – саха тылын цифровой «двойнига» уонна былаас 23 уорганыгар, 200-тан тахса муниципалитетка киллэриллибит «Обращайся» диэн ааттаах сыһыппара юриһа баар буолла. Өртүтэр манн тэҥэ Өлүөнэ муостатын тутуу үлэтин дүүллэстилэр.

СӨ Ил Дарханын уонна
Бырабыыталыстыбатын пресс-сулууспата.

Куохара үрэх кытыла тупсарыллыаҕа

Ситиһии. «Куорат тупсаҕай эйгэтин тэрийии» федеральнай бырайыагынан Куохара үрэх кытылын тупсарар үлэ ыытыллыаҕа

Марфа ПЕТРОВА

Куорат тупсаҕай эйгэтин тэрийиигэ туһуламмыт Бүтүн Арассыйатааҕы бастыҥ бырайыактар куонкурустарыгар Саха сириттэн 15 бырайыак кыттыбытыттан, 7 бырайыак кыайылыаһынан ааттанна. Ол иһигэр Чурапчы нэһилиэгин «Куохара үрэх кытылын тупсаран онгоруу» бырайыак кирийдэ.

Кыайылыахтары Казань куоракка ыттыллыбыт дойду субьектарын форумугар быһаарбыттар. Наһарааданы улуус баһылыгын тутуу боппуруостарыгар солбуйааччы Афанасий Дьячкова уонна нэһилиэк баһылыгын бастакы солбуйааччы Уйгулан Туласынов үөрүүлээх быһыыга-майгыга туппуктара.

Бырайыак туһунан ситиһии нэһилиэк баһылыгыттан **Владимир Синицын**тэн ыйыталастыбыт. ●●● Бу куонкуруһу кыайым биһиэхэ уустуктук кэллэ. Бу иннинэ сквери аныгылыы тупсаран онгоруу бырайыагынан иккитэ кытта сымдыбыппыт да, туорабыппыт. Ол иһин былырын СӨ Архитектура салалтатын Любовь Палок сүбэтинэн, кэсисэпсийэбитин толору уларыппыппыт. Кини Чурапчы киинин аһар Куохара үрэх кытылынан, хас да социальнай эбийиэк турар сиринэн дьон култуурунай сынныаһыгар аһааһыт тупсаҕай эйгэ тэриллиэн сөбүн туһунан эппитэ. Ол тула мунньах тэрийиэн сүбэлэспиппит. Үрэхпит кытылынан, кырдык да, икки култуура дьиэтэ, ыччат киинэ, спорт уораҕайа, ону сэргэ тупсубут «1-кы кыбартаал» түөлбөтэ бааллар. Бу түөлбөтэ, бары билэргит курдук, «Хаарбах дьиэттэн көһөрүү» бырагырааманан элбэх кыбартыралаах бизэ этээстээх дьиэлэр тутуллан, үлэҕэ кириэн, элбэх дьон-сэргэ, оҕо, ыччат олохсуйда. Онон ити эһээр территорияны талар, санга бырайыагы онгоруо санаммыппыт. Былырынныгыттан садалаан, үлэлэспит бырайыакпыт куонкуруһу ааспыттар үөрүүбүт

улахан.

Бырайыагы кылгас кэм иһигэр «Алаас» бырайыактыыр тэрилтэ салайааччыта, Чурапчытан төрүттээх Геннадий Попов сүүрэн көтөн онордо. Кини Чурапчыга хас да төгүл кэлэн, үлэ-һиттэри, олохтоохтору кытта көрсөн, дьон санаатын, ураты көрүүлэрин истэн, бэлиэтэнэн барбыта. Ону таһынан нэһилиэниһэ араас ыйытыктары ыппыппыт, сүбэ мунньахтары тэрийбиппит. Ол түмүгүнэн, дьон сырдык, ыраас, аныгылыы, тупсаҕай көстүүлээх сынныанар сиргэ наадылаллар, чуолаан оҕо сүүрэгигэр-көтөрүгэр, саастаах дьон дьаарбайарыгар, олорон сынныанарыгар анал миэстэлэр тэриллэллэригэр баҕараллар көстүбүтэ. Бу хамсааһыннарга оскуола оҕотуттан садалаан, аһаа саастаах дьонго тийиэ, элбэх олохтоох кыттыбыта. Ол курдук, 3000 кэрингэ киһи бырайыагы сэргээбитэ.

Бырайыакка таас муостаттан садалаан, А.К.Софронов аатынан спорт саалаҕа диэри, үрэх кытылынан дьон олорон сынныанар сирдэрэ, хаччаллар, ону сэргэ самокатынан, бэлиэспитинэн хатааһылыырга аналлаах суоллар, спортивнай комплекс иннигэр тренажердар, тротуардар уонна да дьогус архитектурнай тутуулар киридилэр. Уу кытыыта буолан, сибиэһэй салгыныаах буолуоҕа, массыына сырдыта да аһыйах.

Нэһилиэк дьаһалтата үс сыллаахыта маастар-былааны ылыммыппыт. Ол иһигэр үрэх кытылын тупсарыы бырайыага кириэр. Ол курдук, Константинов аатынан уулусса хаарбах туруктаах дьиэлэрэ көтүрүлүннэхтэринэ, ол онугар паарка оҕоһуллара былаанналар. Онон скейтборд территорията, бассейн баар буолуохтара. Онон куонкуруһу кыайбыт «Куохара үрэх кытылын тупсаран онгоруу» бырайыакпыт бастакы түһүмэҕэ буолар. Бу бырайыак суумата, быһа холоон, 66 мөл.солкуобайга тэҥнэһэр. Мантан 50 мөл. солк. үбэ, куорат тупсаҕай эй-

гэтин тэрийиигэ туһуламмыт бырайыактар куонкурустарын кыайан, федеральнай бүддьүөттэн көрүллүөҕэ. Манн таһынан регионнааҕы уонна олохтоох бүддьүөттэн үп тыгыллыаҕа.

Ону сэргэ эбии утары үбүлээһин баар буолуоҕа. Урбаанньыттар, тэрилтэлэр үлэлэһэргэ, гарантиллаах сурук биэрэн тураллар. Олохтоохтор, уопсастыбанньыктар көһөрүүгэ суботунньуктуохтара. Онон сана пааркабыт тутуллуутугар хас биридии киһи тус кылаатын киллэрэригэр эрэнибит.

Бүддьүөт үбэ эһиил көрүллэр буолан, тутуу үлэтэ кэлэр сылтан садалаан, икки сыл устата ытыллыаҕа. Баҕа санаабытынан 2027 сылга, Чурапчы күнүгэр үлэҕэ киллэрэр сыаллаахпыт. Бырайыак олоххо кириитин СӨ Архитектура салалтата хонтуруоллуур. Тутуу ытыллар сиригэр веб-камера туруоруллан, үлэ хаамыта көстүөтүтүт. Бэдэрээччи кэлэр сылга, аукцион быһытынан, быһаарыахпыт. Кыайыт тэрилтэ үлэтин садалыаҕа.

«Куорат тупсаҕай эйгэтин тэрийии» федеральнай бырайыак үлэлиирэ олус үчүгэй. Манннык социальнай сайдыы бырагыраамалара баар буолан, кыра да, тэйиччи да сытар нэһилиэктэр тупсаллар, сайдаллар, санга тутуулар ытыллаллар. Тҕа сирэ бэйэтин бүддьүөттүн манннык улахан бырайыактары олоххо киллэрбэт.

Түгүннэ туһунан, бырайыагы онгорууга үлэлээбит, улахан ситиһии кэлэригэр кылааттары киллэрбит дьаһалтабыт исписэлиистэригэр, култуура, ыччат киинин, спорт комплекс үлэһиттэригэр, волонтердарга, чуолаан кураторга Ева Илларионова уонна С.А. Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатын үөрэнээччилэригэр Сайаана Рожинаҕа, Дайаана Габышеваҕа махталбын тиэрдэбин. Куохара үрэхпит кытылын бырайыагы үлэҕэ кириэн, дьон-сэргэ, ыччат тодуоруһа мустар, таптаан сылдьар, сынныанар сиринэн буоларыгар эрэнибин.

Доруобуйа харыстабыла. Улуустаабы киин балыыһа бүгүнгү үлэтин хамнаһын туһунан кылаабынай быраас Николай Сивцев сырдатар

Людмила ГОРОХОВА

Киши ыарыйдагына, туруга мөлөөтөгүз, эмтэнээри, до-руобуйатын чөлүгөр түһ-рээри, балыыһага талаһар.

Жуусупут олохтоохторо ер сыларга ыра санна онгостубут балыыһабыт иккис учарата балыктын олоххо киирэн, көрдөрөгө үсүлүбуйа лаппа тубуста. Бу иннинэ хас да сиригэн сымдыан көрдөрөр, анаалыс туттарар буолан, үгүс ыарахаттары көрсөбүт.

Хайуалпыг бүтүнгү нүөм-
ригэр киин балыһа кылаабы-
най бырааһа Николай Сивцев
малдыттыр. Киинтэн киин
балыһа бүтүнгү үлэтин - хам-
наһын ааһааччыларыбыгар
смылартыгар көрдөсүбүт.

●●●● Былырыын балмынабыт үлээс киирэйгэр “Доруобуйа харыстабыла” национальной бырайыагынан оройуоннарга суох улахан МРТ оборудование кэлбитэ. Билигин бэйэбит эрэ

улууспуг дьоно буулбакка, атынаавы улуустар эмиэ кэлэн көрдөрөллөр. Күннэтэ сүрдээх элбэх икэн ыарыны була оло-
робут. Маны сэргэ компьютер-
най томография уонна флюо-
рографтаах, маммографтаах
анал автобустар кэлбиттэрэ.
Бу автобустарытынан саас,
күһүн нэһилиэктеринэн сыл-
дан үлэни тэрийэбит.

Үлэбит биир сүүн хайр-хатынан каадыры кытта үлэ буолар. Хас да сыл иннинэ былааннаан, кизг хабаннаах үлэни ытабыт. Ол курдук, ово-лору эрдэттэн тус сымаллаах үөрөхкө үөрэттэрэн, хас да сылы былааннаан олоробут. Билигин биһиги улууспутуттан 38 оҕо тус сымаллаах кэстэнэн киирэн үөрэнэ сылдьар. Эһиил 5 оҕо үөрөнөн бүтэн, үлэли кэлиэх-тээх.

Дойду үрдүнэн мэдиссийнэ эйгэтигэр үрдүк үөрэхтээх быраастарынан хааччыллыы 60% тэҥнээһэр. Биһиги улуус-путугар 91% хааччыллан оло-робут, 63 быраастаахпыт. Уоп-сайа, 453 үлэһиттэхпит. Бу сыл сажаланыыта “Земский быраас” бырагырааманан биһиги улуус-путугар дерматолог, невро-лог быраастар кэлбиттэрэ. Бу күһүн манна Чурапчыга, эбии, терапевт быраас кэллэ уонна сотору кэминэн өссө биир тера-певт кэлэрин кэтэһэбит. Быйыл Дьокуускайдааҕы медицина каллиэһин Чурапчытааҕы от-делениетын тус сыллаах бы-рагырааманан бүтэрбит сиа-стэралар үлэҕэ кииртэлээтилэр. Чурапчы поликлиникатыгар

4, Хатылыга 1 ухаастактаады
сизстэрэлэр ананан үлэлээн
эрэллэр. Эһийл 40 исписэлиис
анал үөрөдү бүтэрихтэх: 30 –
биэлсэр, 10 – сизстэрэ. Мантан
сорохтөрө Тэаттаган, Мэгэ Ха-
нгаластан үөрөнэ сылдьаллар.
Бэйэбитигэр 20-чэ исписэлиис
хаалыхтаах. Күн бүгүн Сылан-
уонна Хайхасхт нэһилигэр бы-
рааһа сөөк олоһобут.

Биймийгтэнг оркуолаларга
мэдиисиннэ сэргүтүлүннэ, үлэ
сабаллан. Ол курдук, С.А. Нов-
городов аатынан Чурапчы орто
оскулатыгар икки биэлсэр,
биир педиатр үлэлээн эрэллэр.

2025 сэлтан «Ухун үйлэ-
ний» национальнай бырайыак
олохтонон, үлэ сағаланна. Бу
бырайыак чэрчитинэн, 2030
сылга олох ухуна 78 сааска
тэнгэһиэхтээх, билигин 73-кэ
тэнгэһэр. Маны ситиһэргэ эд-
диссинизбэтигэр саңа техно-
логиялар, искусственной ин-
теллект күүскэ кириэхтээх.
Күн бүгүн урдук технологиялаах
оборудованиеларбытыгар, ол
эбэтэр КТ, МРТ, Флюорография,
рентген бырагыраамаларыгар
искусственной интеллект баар.
Ол эбэтэр бырааска искус-
ственной интеллект номнуо
көмө буолар, үлэтин түргэтэ-
тэр. Судургутук быһаардахха,
киһи дорубуйатыгар улары-
йыы, искэн, сэллэх курдук ыа-
рыылар сибикилэрэ баар буол-
дагына, «этэн» бизрэр. Онтон
салгыс, быраас дэ, дирингник
верэтэн кириэн баар.

Учуокка турар киһи ха-
йаатар да сылга икkitэ көрдө-
рүөхтээх. Киһи дорҕобуйатын

эрдэтгэн көрүнэ сырыттааһына, инфаркт, инсульт лаппа кыччыыр. Диспансеризация чэрчитинэн «Школа здоровья» тэрийэн, дьоммутун ыгыран, кэпсэтии тэрийэн, хааннарын бөтөөһүнүн, холестериннарын таһымын хайдах мээрэйдниэхтээхтэрин, эмтэрин хайдах иһиэхтээхтэрин үөрэттиэхтээхпит.

Хомойуох иһин, биһиги улууспутугар ВИЧ, гепатит ыарыылар бааллар, элбии тураллар. Биһигин үтүс эдэр киһи косметологической өнөлөрүнэн туһанар. Татуаж, татуировка оңورتтороллор. Онно албахтик туһаныылар инструментаардаахтар. 10 киһиттэн биир киһи ыарыылаах буоллаҕына, атын дьону сутуйуон сөп. Иннэ ынан, биһигин 25-тэн үөһэ саастаах дьонго вирусный гепатит диэнгэ скрининг оҕоробут.

Көнники үс сылга лабораториябытын куускэ тутсардыбыт. Үс геманализаторы, икки биохимической анализатором, ИФА анализатордары балыыһа бэйэтэ огторор үбүнэн ылынныбыт.

Дьюкуускайдаагы харах балмынатын кытта сөбүлэн түһэрсэн, саас, күһүн улууспут бағалаах дьоно былырынныгыттан мла, куоракка киһирэн катаракталарын, глаукомаларын буор-босхо эпэрээссийэлэтэн кэллэлэр. Онно барарга адам саастаахтарбыт эрдэттэн көрдөн сүүмэрдээһини аһааллар. Киһи сааһыран истэҕин айбы, хараһын хрусталига тунааран,

көрөрө мөлтөөн илэр буоллаза. Бу дыһалы улууспут баһылыга Степан Саргыдаев өйөөн, үөрэх салааларга көмөлөһөн, буор-босхо массыынанан хааччыһаллар. Оттон балыһа уматыгын, паромунан туорааһыны уйунабыт уонна арылдьыыр сизэ-тэрэ барсар. Бу күһүн 30-тан тахса киһи эмтэнэн кэллэ. Маны сэргэ БМП квотатынан протез онгорурут, үксүн иэччэхтэрин онгортороллор. Бу сайын Өрөспүүбүлүкэтээби 2-с нүөмүрдээх балыһа мобилнай-хирургическай эгэрээтэ манна кэлэн, мурун эпэрээссийэтин онгортон барда. Быйыл 30-тан тахса киһи, былырын 70-ча киһи онгортордо. Бу — Ил Дархаммат Айсен Николаев дыһалынан тэрлиибит бырагыраама буолар.

Быйыл биһиги балыһабыт төрүттэммитэ 125, сахаттан бастагы быраас Прокопий Сокольников төрөөбүтэ 160 сыллара. Онон сыл устата үбүлүйдээх тэрээһиннэрибт буола тураллар. Саас научнай-практической кэмпириэнсийэ үрдүк таһымна буолбута. Кыйааы 80 сылын көрсө, бэтэрээн үлэһиттэрибтин сырдатан, таас балыһабытыгар түмэли арыйбыппыт. Алтынны 9 күнүгүр бэтэрээннэрибтигэр анаан стеланы аһахтаахпыт. Манна Бочуоттаах олохтоохтор, наука дуоктардара, хандыдааттар, ССРС, Араассыйа доруобуйа харыстабылын Бочуоттаах үлэһиттэра, улуус доруобуйа харыстабылы бэтэрээннэрэ уонна анал байыаннай дыйыы кыттылаахтарын ааттара киридилэр.

Оюону иити. Чурапчы үөрэнээччилэрэ – “Юнармия” сүлүөтүн мунгутуур кыайыылаахтара

Сэмэн ЖЕНДРИНСКІЙ

2025-2026 снллаабы үөрэх дьыла сабаланна. Онуоха Чурапчы оскуолатын үөрэнээччилэрэ Дьоксуоскайдаагы кадэттар оскуолаларыгар "Юнармия" ыччат-оёо байыаннай-патриотической хамсааһыннарын сүлүөтүгэр улахан ситиһиилэннилэр.

Сүлүүккэ Алдан, Амма, Бүлүү, Мэнгэ Хагалас, Нам, Уус Алдан-Чурапчы улуустарын этэрээттэрэ уонна Дьокуускай куораттан кыгыннылар. Чурапчытан Иван Павлов аатынан Чурапчы орто оскуолатын (сал. Александр Оконешников), Семен Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатын (сал. Дмитрий Соловьев), Степан Макаров аатынан Чурапчы гимназиятын (сал. Сергей Абрамов) үөрэнээччилэрин уонна Дмитрий Коркин аатынан интэринээт-оскуола

нитиллээччилэрин (сал. Петр Егоров) сүүмэрдэммит 10 киниттэн састааплаах хамаандата кыгтыыны ылла.

*Өрөспүүбүлүкэтээли сүлүөт
оёолору патристическай иития-
гэ көбүлүүр тэрээһин быһымты-
нан өрөспүүбүлүкэ тэрээһин-
изэрин быллааныгар чингик
кирдэ. 2018 сылтан биһиги ми-
нистизристибэбит өйбүлүнэн
ситиһиһлээхтик мытыллар. Бу
сыллар усталарыгар тыһын-
чанан оёо кыттар эбит буол-
лабына, Чурапчы улууһа наар
бириистээх миэстэттэн түс-
пэтэ. Элбэх хамаандалар кыа-
йымылаахтарынан тахсаллар.
Манньык тэрээһин оёолор дой-
дуларын чизһин көмүскүүдлэ-
ритэр көбүлүүр. Манна биһиги
улууспут хамаандата: устуруой-
даан хаамымга уонна ырыада 1
миэстэни, устуруойа ыйытык-
тарыгар 1 миэстэни, огневой
рубевка 2 миэстэни, уопсай фи-
зическай бэлэмнээх буолууга
1 миэстэни, байыаннай эста-

фетаага 1 миэстэни, тактиче-
скай мэдиссинэбэ 6 миэстэни
ылан, уопсай түмүккэ мунгу-
туур кыайыылаах буоллубут.
Манна даватан эттэххэ, уопсай
физическай бэлэмнээх буолууга
уолаттарга Айтал Куличкин 1
миэстэни уонна кыргыттарга
Сардаана Старостина 1 миэ-
стэни ылан, үөрүүбүт икки бүк
үрдээтэ," – диэн "Память" БПК
уопуттаах салайааччыта, СӨ
үөрэбириинтин туйгуна, оҕуна-
нытыга "Манчаары оонньуула-
рын" чөмпүйүөнэ **Александр
Андреевич Оконешников** иһи-
тиннэрдэ.

Чурагчы улууһун хамаанда-
тын хамандыыра, И.М.Павлов
аатынан Чурагчы орто оскуо-
латын 10-с кылааһын үөрэнээч-
читэ **Дьулуур Попов**: "Күрэхтэ-
һини бэркэ ааста. Бэйэм быһыл
номнуу үһүс сылбын кыттабын.
Строевой хаамыыга бэлэмнэ-
ниини сыл айыы долгуяа күү-
тэбин", - диэн санаатын үлэ-
һиннэ.

а) Сүлүөт кыайылызактара

Сотору Чурапчы үөрэнээччилэрэ 70-ча сөмөлүөтү көтүтүөхтэрэ

Кэпсиэхпин баҕарабын. Улууска саҥа, сонун сүүрээһиннэри киллэрэр
Иннокентий Новгородов туһунан кэпсиибин

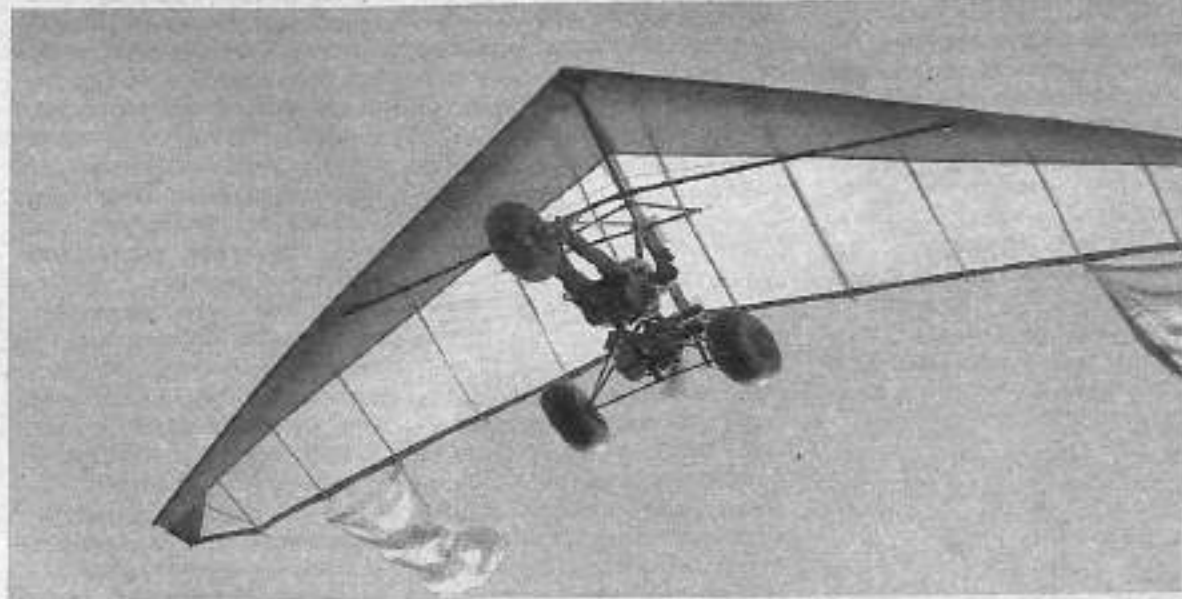
Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ

Улууспутугар, ону ааһан, өрөспүүбүлүкэ кизгик биллэр рационализатор-блогер, чурапчылар лүөччүк "Кулибимыт" Иннокентий Николаевич Новгородов өссө былырын, иитиэх кустаах сааскы булт кэмин арийан, күөлгэ хонон, дэлби тоҥон тахсан, сарсыарда 5 чаас дизки саҥардыы утуйан истэбинэ, төрөппүт кыра уола төлөпүүннээн: "Эйигин "НТВ" ханаал үлэһиттэрэ, продюсер эрийэн, биэригэ устаары сураста. Сөбүлэхэр буоллахына, билигин сөмөлүөккэ билиэт ылабыт, онон суһаллык Москвага айаннаан", - диэн илдьиттээн, Новгородовтар дьың кэргэн "За гранью" биэрин дьоруойдара буолан турардаахтар.

Чурапчы улууһугар туруу үлэһит, уһулуччу талааннаах дьон элбэх. Кинилэр истэригэр биһир онук кийинэн, улууска 90-с сылларга маннайгы патеннамыт урбааньыт, оройуонга бастаан пейджер сибээһэ киирэрин ситиспит, спутниковай антеннаны туруорбук, такси сулууспатын, чааһынай бэ-кээринэни тэринэн үлэһипит, сагалыы тизхиныкэ көрүнүн бэйэтэ таҥан онгору илалээх кийинэн Иннокентий Новгородов ааттаахпыттына, бука, сыыспалпыт буолуо. Иннокентий Николаевич соботокунаны барытын олоххо киллэрэн дьарыктанара олус дыкти. Кини бэрт эдэр сааһыттан тизхиныкэни онгорууга сыстыбытын, собуруу үөрэнэ сылдьан, араас саҥа технология сайдытын сэнээрбитин бэрт иһирэхтик кэпсиэр. Итинтэн сиэттэрэн, тыа сирэ олох хаамытын

тэтиминэн мэлдьи сайдан иһиэхтээх — диэн санаанан салайтаран, күн бүгүнгэ диэри ситиһилээхтик үлэһии-хамсыы сылдьар. Олорор дьылларын тас олбуоруттан саҥалаан, тизгэн иһигэр мунньуулан турар араас тизхиныкэни, тизмирдэри, мындыр толкуйтан онгоруллубут көтөдөр-таһаарар кырааннары, гараас иһигэр турар вездеходу көрөн, кийи сөдөр эрэ. Бу барыта — соботох кийи бэйэтэ онгору таһаарыт тизхиныкэлэрэ буолар.

●●● "500 тыһынча сууматтан 100-гэр 3 мм халыҥнаах фанералары, пластиктары лазерынан быһар, гравировкалыыр станогу ыллыбыт. Итини таһынан үөрэнээччилэр, маннай, илиилэрин-атахтарын үөрэттэри, бэлэм моделлары сакаастаан ыллардым. Аан бастаан, ону хомуйарга, көтүтүргэ үөрэниэхтэрэ. Барыта холбоон, 70-ча устуука модель кэлэн сытар. Бырайыактыын, хара маннайгыттан, Чурапчы улууһун кийингэр, чуолаан Чурапчы нэһилиэгэр суоттаныбыт. Биллэн турар, нэһилиэгэртэн онгоруун сырыы аайы сатаан таспаттар. Ол иһин бөһүөлэккэ 4 оскуола баарыттан, быһа барыллаан, 10-нуу онгоруу былаан-нымбыт, 7-стэн 10-с кылааска диэри үөрэнээччилэр сылды-махтара диэн хааччахтаабылпыт эрэри, билигин 5-с кылаас төрөппүттэрэ эмиз ыйытала-һаллар, ол иһин ыларга быһаар-дыбыт. Салгыы тус интэриэстэриттэн көрөн иһиэхпит. Бу куруһуок чааһынай бэрээдэ-гинэн тэрилиннэ. Бэйэм Авиа-ционнай-технической кулуубу былырын тэриминитим. Онон ол иһинэн Бэрэсидьиэн пуон-датын федеральной граны-гар киирсэн, бэйэбит номи-нациябытыгар кыйыылаах

▲ Аэроплан. /СЭМЭН ЖЕНДРИНСКЭЙ ТУХУМУҔА

тахсан 500 тыһынча солкуо-байы биэрбиттэрэ. Бу граммат 1 сыллаах буолан, хайаатар да 40-ча онгоруу бэлэмнэхтээхпин. Салгыы биһир эрэ сыллаах үөрэх буолбатах, ким эмэ өссө күүскэ дьарыктаныа, үүнүө-сайддыа. Бу куруһуокпут төлөбүрэ суох, босхо. Үөрэх дьыла түмүктэниэр диэри, биһирдэн бөлөх нэдиэлэ-дэ биһирдэн күн дьарыктаныа. Онгоруу таһаарыт онгоруутара бары көтүөхтээхтэр. Бастатан турар, ону моториката сайдыах-таах, килийдиргэ, настройка-лыырга үөрэниэхтээх. Барыта — радиоуправляемая моделлар. Саҥа дьылга диэри, саамай бо-ростуой моделларынан бастаах улахан күрэхтэһиһитин ы-тыахтаахпыт. Барыта — сөмө-лүөттэр. Холобур, колтердиэн — атын. Сайдан истэхтэрин аайы, бэйэлэрэ атын сыаналаах мо-деллары сакаастаан онгоруу таһаарыахтарын сөп, биһирэмэ көрдөрөн иһиһэ. Бастаан, ку-руһуок иһинэн күрэхтэһиһи бо-луоҕа. Онгон оскуолалар икки

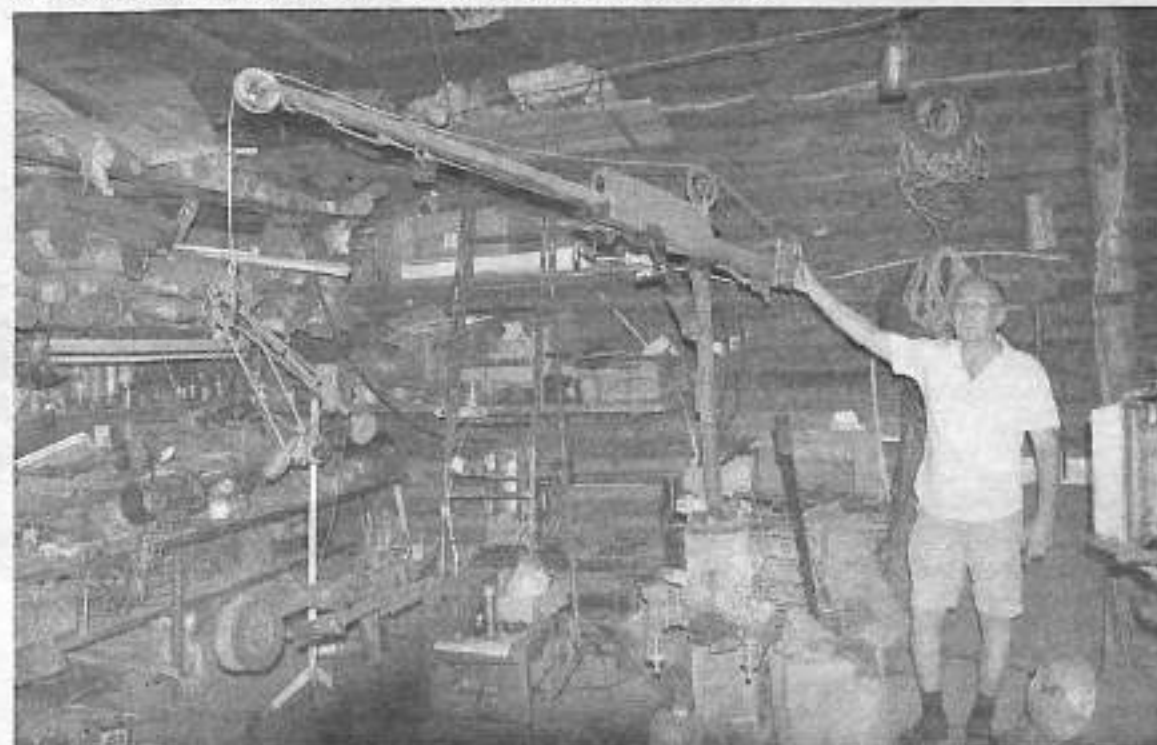
ардыларыгар араарыахпыт, ол кэнниттэн эрэ өрөспүүбүлүкэ таһымыгар табыстаахпыттына, атын кулууптары кытары хар-дары күрэхтэһиһипит. Маннай кулууп Дьокуускай куоракка эрэ баар. Чурапчы улууһун ус-туоруйатыгар хаһан даҕаны тэриллэ сылдымбатах куру-һуок. Этэргэ дьыла, саҥалааһын баар, салгыы онгоруу иһиэх-пит турдаҕа. Этэргэ буоллаҕы-на, үөрэнээччилэр сайдыах-тара, тизхиныкэлэр сыстыах-тара, сорох-сорохтор, баҕар, улахан авиацияга барыахтара дии.

Бэйэм чааһынай лайнербы-нан көппүтүм биэс сэл буолла эрэри, быйыл тизхиныкэм табыллыбакка уонна биһирэмэ даҕаны ыгым буолан, дьы-ис-тас үлэтэ кыйтарбакка, сайыным биллибэккэ ааһан хаалла. Кыаллар буоллаҕына, бу балажан ыйын түмүктэниитэ, боруобалыыр көтүүбүн онгоруу сылдымабым. Итини таһынан, быйыл "Водомерка" диэн түөрт көтүөхэлээх бэллэһиппинэн

Чурапчы эбэ ортотунан устан туорзатым, табыллына. Бытаан содус эрэри, кийи холкутук ууга киирэн тахсар эбит. Ууга киирбиккин билбэккин даҕаны, хонууна сылдыр курдуктун.

Олорор Мурун Тыһымпыаҕа турар Андрей Листиков ааты-нан үөрэтэр — онгоруу таһаарар кэмбинээт тэрилтэтин бастаах этээһигэр дьарыктаныахтара", - диэн онгоруу таһаарар үөрэх маастара Иннокентий Новго-родов билиһиннэрэн кэпсээтэ.

Улууспутугар элбэх ыччаты түмэр, саҥа талааннары арийар бастааһын тэриллэр куруһуок кэскиллээхтик сайдан истин. Саҥа, сонун, ураты тизхины-кэлэрин олоххо киллэрэр, дьо-ну-сэргэни сөхтөрөр Инно-кентий Николаевич бэйэтин дьарыгын көрдөрүгө, кэпси-ир-гэ, сүбэлтиргэ мэлдьи бэлэм. Бу дыкти дьоруун тэниттэри, са-йыннараары, сэнээрэр-сэргиир дьонго элбэи сэхэргиир, бы-һаарар, сүбэлтир.

▲ Көтөдөр кран. /СЭМЭН ЖЕНДРИНСКЭЙ ТУХУМУҔА

▲ Куруһуокка аһаҕа тэриллэр. /СЭМЭН ЖЕНДРИНСКЭЙ ТУХУМУҔА

Норуот фольклора — барҕа баайбыт, история кэрэһитэ

Култуура. Саха сиригээҕи Научнай киин архыыбыгар Чурапчы улууһун фольклора харалла сытар

Чурапчы улууһа былыр-былыргыттан, айылҕаттан айарылаах элбэх ырыа-тойуксут, олонхотут, чабырдахсыт, сэхэнньит үөскээн-төрөөн ааспыт түөлбөтүн биллэр.

Чурапчыттан Саха сириг үрдүн астырбыт С.А. Новгородов, А. Саввин, С.И. Боло курдук тыл үөрэхтээхтэрэ, фольклористтар, этнографтар үүмүттэрэ.

Чурапчы (Боотуруускай) улууһун фольклорун хомуйуу революция иннинэ саҕаламмыта. Аан маңнайгынан Хайахсыт нэһилиэгин суруксута Н.Ф. Попов 1895 с. бэйэтин «Тойон Ньургун» олонхотун, Э.К. Пекарский соруудаһынан, сурукка тиспитэ. Бу олонхону 1898 с. И.Н. Оросин үрүгүр таһаарбыта. 1908 с. «Образцы народной литературы якутов» сизрийэ бастакы туомугар киирбитэ. Оттон 2015 с. иккиннин бэчээтээн тахсыбыта.

И.Г. Теплоухов – Тимофеев «Куруубай хааннаах Кулун Куллуустуур» олонхотун 1906 с. Амма улууһуттан төрүттээх фольклорист, этнограф Виктор Николаевич Васильев суруйбута. 1916 с. бу олонхону Э.К. Пекарский «Образцы народной литературы якутов» III туомугар таһаарбытара. 1958, 1985, 2014 сс. хаттаан тахсыбыта.

Тааттаттан төрүттээх фольклорист, этнограф Петр Валифатович Слепцов 1920 с. Хайахсыкка кэлэ сылдьан, «Кыпчытын ойуун икки Мөндөл ойуун», «Өндөй ойуун», «Кытаанах Баллы», «Эр Элэй», «Илгизэлэ (Игизэлэ)» диэн үһү-йээннэри суруйбута.

Ол кэнниттэн Чурапчыттан төрүттээх фольклорист, кыраайы үөрэтээччи, мусуой үлэһитэ, археолог Сэһэн Боло 20 сааһын туолуута, 1925 сылтан 1938 сылга диэри, төрөөбүт улууһун фольклорун, чуолаан төрүттэр, өбүгэлэр тустарынан үһүйээннэри, номохтору суруйууна дьарыктанан барбыта. Кини төрөөбүт Одьулуунугар, Хадаар, Аладар, Сылан, Мугудай, Бахсы, Чакыр нэһиликтэригэр сылдьан, «Болугур Айыыта», «Дыгын Тойон», «Омолдой Баай, Элэй Боотур», «Омолдоон», «Бөрө Бөтүгүнэр», «Барт Хара, Тыгын Тойон, Хоро оҕонньоро Мөчөкө Бөбү», «Торуккой Баай», «Омуруйа баай» у.д.а. норуот кэспээннэрин хомуйбута, нэһиликтэр төрүччүлэрин оҕорбута. Бу кини кэлин Илин Энээр атын улуустарын кэрийэригэр, Саха сириг хотугу оройуоннарыгар, Бүлүү сүмүүгэр экспедицияларыгар олук буолбута, фольклорист быһымынан чолчу тугу интэриэһиргинин билгэрэллэбитэ.

Эмиз Чурапчыттан төрүттээх фольклорист, этнограф Андрей Андреевич Саввин тө-

рөөбүт улууһугар 1935-1942 сс. хомуйбут баай матырыйааллара Саха сиригээҕи Научнай киин архыыбыгар харалла сыталлар. Ол курдук, «Тангара алгыһа» диэн 2 алгыс, 1 «Былыргы андаар», 4 чабырдах, 4 «Танха-бичик», «Куобах саннын угуоһунан билгэлиир», «Ас кууһаҥна оонньуур», «Түүлү итэҕэйи» диэн бит-билгэ, түүлү тойонноһун бааллар. Ону сэргэ А.А. Саввин норуот ырыатын болжомтоҕо ылан, 22 ырыа тылын суруйбут: «Эртэн арахсым», «Бырастылаһар ырыа», «Амма ырыата», «Таатта ырыата», «Дьахтары туойуу», «Дуомуна», «Хаартыһыт ырыата», «Остуол ырыата», «Этин ырыата», «Кыһы уоруу» у.д.а.

А.А. Саввин «Кытаанах төрдө», «Омолдой Баай», «Бахсы төрүттэр» диэн өбүгэлэр туһунан номохтору, «Туолумаҕа кыргыһы», «Наахара сэринтэ», «Чакыры кытта Чэппиздэй сири былдьаһыыта» диэн былыргы кыргыһылар, сири былдьаһыы туһунан кэспээннэри, «Уот Мстаарыһын», «Күүрэй Боплуок», «Баһаарын кулуба», «Моохо Намыын кэччэгэй баай», «Кэччэгэй баай», «Куту-йах», «Аҕайым», «Бадырыһына» диэн биллиилээх дьону, баайдары, «Тигинилээх сирэйдээхтэр», «Суһуохтаах дьон» саха сиригэр олорбут биис уустарын, «Кыһы эргэ биэри», «Танханы иһиллээһин» сиртуом, «Тэбирис Ойуун», «Төрөһөй Ойуун», «Ойуун ийэ кыһа», «Ойуун дьааһыйыта», «Удаан ардаах түһэриитэ», «Ойуун айата», «Ойуун эттэниитэ» диэн ойууннааһын, «Бах тангара», «Уу оҕуһа. Дыл оҕуһа», «Хотон иччитэ», «Сүлүкүүн», «Мас Байанай», «Үөр тангара», «Түктүгүлээх үөр», «Сата таас», «Киһи кута», «Сүөһүнү кыйдаһын», «Абааһылар мунньахтара» диэн итэҕэл, «Тойон кыһы», «Кыталык тангара», «Куба төрүт» диэн тотемнай көтөрдөр, «Киһини туттуу өлөрүү», «Ыгырдыт», «Мочоот Ыстапаан көмүүтэ», «Кэрэх», «Тыһынаахтыы көмүү», «Чачгырымыр Таас ойуун угуоһа», «Былыргы көмүү» у.д.а. киһини көмүү туһунан араас ис хоһоонноох норуот кэспээннэрин сурукка-бичиккэ тигээн хааларбыт үтөө өгөлөөх. Бу матырыйааллары, биир өттүнэн, этнографическай курдук эмиз көрүүххэ сөп, Андрей Андреевич научнай ыстатыйаларын, үлэлэрин бу матырыйаалга, чуолаан төрөөбүт Чурапчытын улууһугар хомуйбут номохторугар олохуран суруйбута диэтэхпитинэ, сыыспайпыт.

Норуот тылынан уус-уран айымньытын хомуйууга идэтибит фольклористары кытта штаты таһынан кэрэспэдиэннэр, олохтоох учууталлар, үөрэхтээх дьон, энтузиастар

субталара улахан. Оччотоогу Тыл, литература уонна история институтугар 1937, 1941, 1944, 1950, 1969 сс. «Корреспонденттар матырыйаалларыгар», «Чурапчытааҕы литературнай куруһуок матырыйаалларыгар» Чурапчы оройуонуттан фольклор матырыйааллар эмиз киирбиттэр. А.Ф. Бояров, С.С. Бережнев, Е.Е. Лукин, Г.С. Борисов, И.П. Козлов, А.Д. Местников, Е. Кампеев, Н. Васильев, Е.И. Говоров, Е. Макитина, А. Смолина, П. Соловьева, Г.К. Ноговицын, В.Д. Пермяков, М. Пестряков, Н.С. Соловьев, И.И. Захаров, Н.Н. Макаров, Н.М. Гурьева, И.И. Спиридонов, М. Тюринин, Х.И. Егоров, Дмитриев В.Н. у.д.а. биридиилээн кэрэспэдиэннэр матырыйаалларын институтка ытан үйэтиппиттэр. Бу дьонтон ордук таһаарылаахтык Хаҥалас улууһуттан Е.Е. Лукин Чурапчыга кэлэн үлэлиин сылдьан хомуйбут үлэтин чорботон бэлиэтибит. Тааттаттан төрүттээх А.Ф. Бояров Уус Алдан биллэр олонхотута Д.М. Говоров «Бүдүрүбөт Мүдүү Бөбү» олонхотун суруйуута хаста да бэчээттээн тахсан аатырбыта. Кини Чурапчыга 1935 с. сылдьан, П.М. Окочешниковтан «Кыс Ньургун» олонхотун суруйан хаалларбыт эбит.

Фольклорист А.Н. Данилова «Из истории собирания фольклора в зоне заречных улусов» диэн ыстатыйатыгар: «В Чурапчинском улусе собирательством фольклора занимались М.Д. Попов, И.Г. Собакин, Г.И. Эртовков... Также местный фольклор изучали и записывали студенты ЯГУ во время фольклорной практики. Так в Таттинском и Чурапчинском районах работали А. Смолина, А. Макитова, Соловьева, которые собрали довольно большой материал по преданиям и рассказам о политемных, живших здесь. Кроме них, в этих районах известны имена Е.С. Кампеева, Н.П. Васильева, также собиравших произведения народного творчества», — диэн суруллубут. (Данилова, 2004, с. 45). Ону сэргэ, Бүлүүтээҕи педагогическай училище устудьуоннара топонимиканы үөрэтпит Багдарынан Сүлбөдэ элбэх матырыйаалы, үһүйээн-номоху хомуйан кэлэллэрэ. Онно олохуран, сир-дойду, киһи аатын картотеката оҕоһулунна, кинигэлэр таҕыстылар.

Идэтибит фольклористар — Г.У. Эргис, П.Н. Дмитриев, Г.М. Васильев, тыл үөрэхтээхтэрэ, диалектологтар — П.С. Афанасьев, Е.И. Коркина, М.Д. Кривогорницын Чурапчыга кэлэ сылдьан, фольклору сурумуттара. 1940 с. матырыйааллар сорохторо, арааһа, П.П. Барашков, М.Д. Кривогорницын тэрийбит бастакы фольклорнай-диалектологическай экспе-

диция чэрчитинэн хомуллубут быһыылаах. 1960 с. тэриллэбит диалектологическай экспедиция норуот тылынан уусуран айымньыга болжомтотун ууран, манна тыл сүмэтэ-сүөгэйэ баарын өйдөөн, фольклор араас жанрын сурукка-бичиккэ тиспитэ. Бу экспедиция чэрчитинэн Чурапчы оройуонугар П.С. Афанасьев үлэлээбитэ. Оттон Е.И. Коркина Уус Маайа оройуонугар саха түөлбө тылын үөрэтэ сылдьан, бэйэтин биир дойдулааһын, Чурапчы оройуонун Хадаар нэһилиэгиттан 1942 с. Уус Маайага көһөн кэлбит Егор Степанович Саргыдаевы көрсөн, «Хонду Куосатын ырыата», «Сайын ырыата», «Сүүрүк аты баайы», «Тулааһа оҕо ырыата» диэн норуот ырыаларын суруммут. 1960 с. бу киһи 52 саастаах эбит.

1964 с. Тыл, литература уонна история институтун фольклор экспедицията олонхотуттар анкеталарын толорбут. Фольклор жанрын анаан-минээн хомуйбатахтар эбит.

1972 с. өрөспүүбүлүкэтээҕи I-кы фольклор бэстибээлэ буолбут. Ол кэмгэр таабырыннары, оһуохайы, норуот ырыаларын толорууну суруммулар. Ол кэнниттэн Чурапчы фольклорун матырыйаала Саха сиригээҕи Научнай киин архыыбыгар киирэрэ тохтообута хомолтолоох. Маннык хартыына Чурапчыга эрэ буолбакка, Саха сириг үтүс улуустарын фольклорун хомуйууга көстөр.

Арай 30 сыл буолан баран, 2002 с. Гуманитарнай чинчийи институтун фольклористара Илин Энээрэ бара сылдьан, Чурапчы улууһун Мындааайы, Арыылаах нэһиликтэригэр, сэтинньи 29 күнүттэн ахсынньы 11 күнүгэр диэри, 17 киһини кытта көрсөн, 2 чабырдахы, 59 норуот кэспээннэ, номоху, 5 ахтыһы, 14 автобиографияны, 4 этнографическай матырыйаалы, 4 үгэни-хоһоону, 4 сиртуом толоруллубутун, 1 остуоруйаны суруйбуттара, 76 киһини анкеталаабытара [Протодаконова, 2008, с. 79]. Көстөрүн курдук, норуот ырыата-тойуга, алгыс, оһуохай букатын суох эбит. Бу матырыйааллар билигин даҕаны цифровой көрүнгө түспэккэ, расшрифтовкаламмакка, бэчээттэмэккэ сыталлар. Экспедиция кыттылааҕа Е.Н. Протодаконова бэлиэтэбитинэн: «Большое место в нем занимают рассказы о предках, о Чурапчинском переселении, чабырдахы. Необходимо отметить ценность воспоминаний, рассказов, записанных в селе Мындагай от Дьяковского Егора Семеновича (1926 года рождения). Он сохранил в памяти уникальные фольклорные материалы. Некоторые знаменитости хранят в памяти всю родословную своего рода, своего

наслега. Со слов таких знатоков записан целый цикл преданий. Особого внимания заслуживает Данилова Мария Устиновна — Бакаа Маайа (1927 г.р.) из села Арылаах Чурапчинского улуса. Она исполнила чабырдахы об окружающей жизни, о людях» [Протодаконова, 2008, с. 81].

Өрөспүүбүлүкэҕэ биллэр чабырдахсыт М.А. Герасимова — Сэһээрэ «Чурапчы фольклора» диэн кинигэтигэр төрөөбүт улууһун талааннаах дьонун уусуран тылынан айымньыларын: номохтору, үһүйээннэри, былыргы кэспээннэри, чабырдахтары, үгэлэри, тойуктары, алгыстары — тус-туһунан түһүмэххэ арааран киллэрдэ.

Оттон С.К. Макаров аатынан Чурапчы гимназията «Күн Өркөн» экспедиция-лаабырын тэрийэн, 2008 сылтан фольклорнай матырыйаалы хомуйар эбит. Бу сыллар тухары фольклор араас жанрыттан элбэх матырыйаал хомуллубут: 19 былыргы сэхэн (үһүйээн, түбэлтэ, номох), 16 норуот ырыата, 16 алгыс, 11 тойук, 10 оһуохай, 7 олонхо, 6 чабырдах, 2 таабырын. Бу матырыйаалларын түмэн, «Тыл тыһынаах кэрэһиттэр» диэн кинигэни бэлэниэбиттэр. Нэһиликтэригэр, экспедиция суолунан 7 түһүмэххэ арахсыбыт. Информант айы олохун кэспээнэ, хаартыска-та киирбит. Биридии-иккили толорбут айымньытын холобура бэриллибит. Урукку өттүгэр үксүн үөрэҕэ суох дьонтон суруйар эбит буоллахтарына, аныгы үйэҕэ киһи барыта үөрэхтээх, ордук култуура, үөрэтирин эйгэтин үлэһиттэрэ фольклору интэриэһиргиир эбиттэр. Урут истибиттэрин, аахпыттарын кылгатаан кэспээннэ эбэтэр бэйэлэрэ айбыттарын толоруула-ра баар. Сорохор литературнай айымньы норуот ырыатын истилинэн толоруллар буолбутун дьон норуот ырыата дии саныыра көстөр, ол да түгэһигэ тыллара уларытты курдуктар, ол аата импровизация ыһымата син биир туттубут эбит. Суруллубут олонхону атын дьон хайдах толорорун анаан үөрэтэр эмиз туһунан тиэмэ буолуон сөп дии санаатым. Холобур, «Кулун Куллуустуур» олонхо тиэкиһин уонна аныгы толорооччулар хайдах сангарбыттарын тэннээн көрүүххэ сөп. Ол быһыыгар урут-уруккуттан биллэр өбүгэлэр тустарынан номохтор, Улуу Куданса, Куту-йах курдук А.А. Саввин суруйууларыгар баар дьон аата эмиз көстөр, олору эмиз тэнниэххэ сөп буолуо.

Айталиа Кузьмина,
олонхону чинчийэр саха учуо-
найа, филология билимин
хандьыдаата

Салгыта бэчээттэниэ.

Өрөспүүбүлүкэ национальнай бибилиэтиэкэтигэр — Чурапчылар

Култуура. СӨ Национальнай бибилиэтиэкэтигэр балабан ыйыгар 100 сылын туолар

Салгыта.

Мария Егоровна Яковлева
(05.04.1946-29.07.2010)

Алата Дьөгүөр II – Одьулуунтан төрүттээх, игирэ аҥаара этэ. ХТЗ тыраахтары перэгоннаан кэлэн иһэн, алдьанан, сиргэ хонон, тыҥа ыарыһах буолбута. Ийэтэ Маайа – төрдө Мындабаайы, манньыксыт эбит. Кыһа I-кы кылааска кириэр сылыгар эмискэ ыалдьан өлбүт.

Төгүрүк тулаайах хаалан, Мария Диринг детдомугар, оскуола-интернатка үөрэммитэ. Оскуоланы бүтэрээт, Урэх Күөрүгэ ычат пиэрмэтигэр манньыксыттабыта. 1973с. Хабаровскайдаагы Култуура институтун бибилиэтиэкэ салаатын бүтэрбитэ. 1967-1968сс. А.С.Пушкин аатынан бибилиэтиэкэ МБА младшай бибилиэтиэкэринэн, 1969с. МБА сиктэригэр сәбиэдиссэй эбээһинэһин толороочунан; 1973 с. национальнай кыраайы үөрэтэр отделга старшай бибилиэтиэкэринэн үлэлээбитэ. 1985 с. национальнай литература отделын сиктэригэр старшай библиограбынан, 1988 с. Хотугу норуоттар литератураларын сиктэрин сәбиэдиссэйи солбуйааччынан, 1992 с. олунньу 6 күнүттэн сәбиэдиссэйинэн ананан үлэлээбитэ. НБ Подсобнай пуонда комплектованиетынан дьарыктаммыта, ааҕааччылары хаачыйыта, маассабай дьаһалларга үлэлэспитэ.

Сәбиэдиссэйинэн үлэлээн, аҕыйах ахсааннаах Хотугу норуоттар кинигэлэрин пропагандалааһынга сүҥкэн үлэни ыыппыта.

Кинилэр тылларын уонна култураларын мунуһун, “Саҥарар кинигэ” элбэх матырыяалларыннан хаачыйытара.

1992 с. СӨ НБ норуоттарын отделгар сәбиэдиссэйинэн ананан, 1993 сылтан Хотугу норуоттар литератураларын сиктэригэр киллэриллибитэ. Кини салайар отдела национальнай общиналары кытта биир сүбөнэн пуонданы хаҥатыыга үлэлэһэн, араас ис хоһоонноох културунай-маассабай дьаһаллары ыыппытара. 2000-2005 сс. Саха сиригэр норуоттарын литературатын сиктэрин сәбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. Сүбэ ыйынньыктар сирэйэлэрин онорууга үлэлэспитэ. Ол курдук, “П.А.Ойуунускай аатынан бириэмийэ лауреаттара”, “Хотугу сулу” (1926-1986) ыйынньыктары, халандаардары, событиелар хроникаларыгар ыйынньыктары, САССР бэчээт Летоппиһын онорууга үлэлэспитэ. Элбэх бибилиэтиэкэ үлэһиттэрин сэмнээрдэригэр, кэмпириэнсийэлэригэр кыттыбыта. 1980 с. Хабаровскайга САССР културатын күннэригэр, 1992 с. Бүтүн Россиятаагы эбэнкилэр сийэстэригэр кыттыбыта.

Полина Гаврильевна Николаева — СӨ судаарыстыбаннай-гражданскай сулууспатын туйгуна, «СӨ културатын туйгуна», Үлэ бэтэрээнэ.

Полина Гаврильевна 1961 с. Дирингэ П. С. Борисова уонна Г. Н. Николаев дьыа кэргэннэригэр төрдүс оҕонор күн сирин көрбүтэ. Ийэтэ Парасковья Степановна — тыыл уонна үлэ бэтэрээнэ, Болтоҕово төрөөбүт. Чурапчы педучилищетын бүтэрэн, Чурапчы оройуонугар, барыта, 20 сыл учууталлаабыт. Салгыы Сунтаар, Томпо оройуонугар, Дьоккуускай куоракка үлэлээбит. Алата Гавриил Николаевич — Мындабаайы, Николаевтартан төрүттээх, тыыл уонна үлэ бэтэрээнэ.

Полина Дьоккуускайга 26 №-дээх оскуоланы бүтэрэн, 1982 с. Хабаровскайдаагы Култуура институтун бибилиэтиэкэ-библиограф идэтин баһылаабыта. 1982-1998 сс. Дьоккуускайдаагы оҕо бибилиэтиэкэтигэр информационнай-библиографическай отдел мэтэдиэчкэй салаатыгар үлэлээбитэ. 1998-2009 сс. СӨ Президентин бибилиэтиэкэтигэр үлэлээбитэ.

Ити кэмнэргэ «М. Е. Николаев — президент: [в 2-х ч.]» (Якутск, 2001); «М. Николаев: Власть. Общество. Доверие», (Якутск, 2008); «Правительство РС(Я): веки истории» (Якутск, 2009) уо.д.а. кинигэлэри таһаарсыбыта. 2009-2018 сс. СӨ Бэрэсэдьиэн уонна Бырабыыталыстыбатын дьаһалтатын күннээҕи хонтуруол Управлениетыгар, мониторинг уонна хонтуруол Департаментыгар үлэлээбитэ.

2018 с. библиография отделын библиотечнай-информационнай хаачыйыы Киинин кылаабынай бибилиэтиэкэре, 2019 с. «Актуальная Якутия» дьин өрөспүүбүлүкэ сайдымытыгар тырэн турар боппуруостарга информационнай-аналитическай бүлүүтүннэри таһаарыыга үлэлэспит.

Полина Гаврильевна 9 таһаары ааптара уонна 8 таһаарыыга онорооччу-эрэдээктэринэн үлэлэстэ.

Ол иһингэр «Административно-территориальное деление РС(Я), 1922-2010 гг.»; «Якутский край: эволюция системы административного управления, 1632-1917 гг.»; «Формирование гражданского общества в РС(Я): на примере взаимодействия органов власти и некоммерческих организаций»; «Потепление климата и таяние вечной мерзлоты: адаптация к климатическим изменениям»; «Экологические проблемы арктических и северных территорий РС(Я)»; «Лесные пожары в Якутии»; «Наводнения в РС(Я)»; «СВО: помощь РС(Я) участникам специальной военной операции». Өрөспүүбүлүкэ хаһыаттарын библиографиялааһын үлэтигэр кыттыбыта. Ол курдук «По ленинскому пути» (1942 с.) сурунаал, «Кыым» (от ыйа-ахс. 1953 с.), «Соц. Якутия» (от ыйа-ахс. 1946 с., тохс. бэс ыйа 1954 с.) «Автономная Якутия» (от ыйа-алт. 1930 с.) хаһыаттарга бэчээттэммит ыстатыйалары, суруйуулары испииһэктээн, «Указатели содержания» дьин ыйынньыктары бэлэмнээбитэ.

2021 с. национальнай библиография Киинин салайааччы библиограба. Информационнай-аналитическай бүлүүтүннэр таһаарыларын ыһыктыбакка, 2022 с. «СӨ хаһыаттарын ыстатыйаларын» судаарыстыбаннай-библиографическай ыйынньыктарын таһаарыыга үлэлээт. Барыта 12 ыйынньыгы онордо. Ону тэнэ 2024 с. «Долганнар (XVII үйөтөн-2022 с.)» дьин ретроспек-

тивнай библиография ыйынньыгар үлэли сылдьар.

Лидия Гаврильевна Федорова — СӨ културатын туйгуна, Ычат Бүтүн Сойуустаагы Ленинскэй Коммунистическай Сойууһун Бочуотунан грамотатынан, ХИФУ ректорын грамотатынан, РФ үөрэх уонна наука министиэристибэтин Бочуотунан грамотатынан наҕараадаммыта.

1965 с. Чурапчы оройуонун Болтоҕо нэһилиэгэр элбэх оҕо-лоох Лебедевтер дьыа кэргэттэригэр сэттис оҕонор күн сирин көрбүтэ. Ийэтэ Акулина Ивановна — Чурапчы көһөрүллүүтүн кыттылааба. Алата Гаврил Дмитриевич туруу үлэһит этэ. Болтоҕо абыс кылаастаах оскуолатын, салгыы Дирингэҕи физика, математика кылааһын үөрэнэн бүтэрбитэ. Болтоҕо «Эрчим» ычат комсомольскай фермаҕа старшайынан үлэлээбитэ. Н.Д. Субуруускай аатынан сопхуоска, ферманан аан бастааһын рекорд олохтоон, «Социалистическай үлэ кыайымылааба», “Н.Д. Субуруускай аатынан бириэмийэ” лауреатынан буолбута.

1988 с. Хабаровскайдаагы култуура судаарыстыбаннай институтун бүтэрэн, Чурапчытаагы кини бибилиэтиэкэ мэтэдио-библиографическай салааҕа үлэтин саҕалаабыта. Ити сүл сэттинньиттэн Сыланнаагы филлалга бибилиэтиэкэринэн, салгыы сәбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. 1998-2003 сс. В.Г. Белинскэй аатынан бибилиэтиэкэ кыраайы үөрэтэр салааҕа бибилиэтиэкэринэн үлэлээбитэ. 2003-2012 сс. СӨ Национальнай бибилиэтиэкэтигэр Национальнай уонна кыраайы үөрэтэр библиография киинин ретроспективнай национальнай уонна кыраайы үөрэтэр библиография салаатыгар сүрүн библиограбынан, 2012-2017 сс. М.К. Аммосов аатынан ХИФУ научнай бибилиэтиэкэтигэр Информационнай кини сәбиэдиссэйинэн, 2017 с. СӨ Национальнай бибилиэтиэкэтигэр ретроспективнай национальнай библиографическай, 2019 с. национальнай библиографическай салаа сәбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. 2021 с. балабан ыйыттан Национальнай библиографическай кини сәбиэдиссэйинэн үлэлээт.

Суруйааччылары, учуонайдары, култуура, искусство үлэһиттэрин сырдатар элбэх библиографическай ыйынньыктары: «Саха норуотун суруйааччыта Д.К. Сивцев-Суорун Смоллоон», «М.С. Иванов-Багдырын Сүлбэ — саха бастагы тоһоҥоһа», «Саха сиригэр губернатор И.И. Крафт (1861-1914)», «Н.И. Харлампьева», «Бурцев Анатолий Алексеевич», «Михайлова Е.И.», «Вашарина З.К.», «Гоголев Анатолий Игнатьевич», «Илларионов В.В.», «Оконешникова А.П.», «Петров Ю.Д.», «Родионов Г.Н.», «Айза Решетникова — музыкант, сырдатаччы, учуонай» уо.д.а. “СӨ кэра-балиэ күннэрин календардара” (2005-2013), Уһук Илин регионун “Бириэмэ уонна событиелар” (2005-2013), «Саха сирэ Аҕа дойдуга Улуу сэриитигэр: 1941-1945 сс.», «М.К. Аммосов аатынан Хотугулуу-Илинги федеральнай университет периодическай бэчээтэ», «М.К. Аммосов аатынан Хотугулуу-Илинги федеральнай университет научнай үлэтэ»,

Судаарыстыбаннай библиографическай ыйынньыктар: «СӨ хаһыаттарыгар кирибит ыстатыйалар», «СӨ сурунаалларыгар кирибит ыстатыйалар», «СӨ периодическай таһаарыылар» уонна да атын библиографическай ыйынньыктары хомуйсубута, эрдээксийэлээбитэ.

Дьэ, ити курдук, талан ылбыт идэлэригэр бүтүн олохторун анаан, 100 саастаах Национальнай бибилиэтиэкэ үлэтин историятыгар сүҥкэн кылааттарын киллэрсибит биир дойдутаахтарбытынан кизан туттан, кэнээри ычаттарбытыгар көпсөөмүтүн салгыы ыһыахпыт.

Мария Герасимова — Сэнгээрэ

СӨ НБ. Пуондатын уонна Виртуальнай музей матырыяалларыттан бэйэлэрин тус актыыларыттан киирда.

Сынналангга

Эр дьон ытаабат!

Салгыта.

йэлэрин күүстэринэн ууну булкуйа сатаан, Уйбаанчык өлүгүн эрэ булбуттар.

Ити быһылаан кэнниттэн ыстапаан бөһүөлөктэн көспүтэ. Ханна да барбытын ким да билбэт, ууга тааһы бырахпыт курдук, сүтэн хаалбыта.

Самаан сайын барахсан сатыылаан турар кэмэ. Күөх чаран суугунас солкобо сууланын, ситэн-тупсан турар. Ханна эрэ күбэ этэн чоргуйар, күөрэгэй ыллаан дырылыыр. Чуумпурбут өрүс холкутук устан, барытын мөлдөспүтүн мэндээрийэ сытар.

Арай мин чугас ылым эргэ дыэттин таһыгар Марба ыйылыыра иһиллэр. Ыстапаан талах ынабын туппугунан, умса түһэн сытан хаһытыыра дууһабын ытатар. Мин онно кинини уоскута сүүрбөппүн. Билэбин - кини олобо ыараханын. Оннук түгэнэ сүрэмим ытырыктатан ылар, тэнгэ кыланыан бабарар... Эр дьон ытаабат! дьин тутунабын...

Римма Корякина - Хотууна

Күһүңгү тыа (дүүһүйүү)

Күөх солко хаарыс таһаһын кэппит мастарым хаһыңга хаарыллан, тымныыга куустаран, силбиккэ сиигирэн, кэхтэн бардылар. Хотун хатын маһым эрби биитини, кырылаах кэтит сибирдэбин көмүс дуйунан соттунна, оттон дүүөгэтэ тэтинг мас боллоруттаҕас кырылардаах сибирдэбин "хатынган хаалсыбатах киһи" дьин, саһархай кыраасканан биһиннэ, кытыыларын кытардан астынна. Сайа охсор тыалтан тэлибирииллэрэ күүһүрдэ, туураларыттан туллан түһүөхтүү, салибирэстилэр. Күн уотун күлүмүгэр олус тупсан көһүннүлэр. Хара тыа баһылыга Тойон тиит хаһыңга кыайтарбакка, балаҕа кэм тулуйда, кэмим юллэ дьибитти, олохтоохтук саһарда, араастыйда. Сэксэннөһөн үүнэр сэлпэрээктэр эрдэттэн ылсыһан, күһүңгү таһастарын кэппитинэн бардылар. Кинилэргэ ханылаһан, кэксэлэһэ үүммүт ыаллара - сибэккилэр дьэрэкээн ойуулара сүтэн, кугдаххай өгнөннүлэр. Айыллыбыт аналларын толорон, мутукчалаах мастар куоппаһырыбыт үөскөхтөрүн - хайынан силимнээтилэр, ох курдук онгоһуннулар, сип курдук ситэрилинилэр. Устар кыһыны этэнгэ туораары, атын үүнээйилэр ас куттулар, сүрэхтэрин чопчутун - сизмэлэрин тарбатаары, кыһалбаҕа ыллардылар. Онуоха ис кыахтарынан тыалыын-куустуун, уулуун-хаардыын, көтөрдүүн сүүрээдиин бары көмөлөстүлэр, айылба сиздэрэй симэхтэрэ ситимнэрэ сүппэт, удьуордара утумнанар кыабы ылан, өрө тыыннылар, астыннылар. Хардарыта көмөлөсүһүү кытыан бэрдэ манна баар эбит, өйөһүү күттөөннээбэ манна тэнийбит эбит. Аны кыһыңгы тымныыга хаарыллыбатын, үлүйэн

өлбөтүн дьин, көмүс тэнгэ күндү астаах сизмэлэри оттуун-мастыын сибирдэхтэрин түһэрэн дыапталбалаары, тыалы көмөлөһүннэрдилэр, ол обургу үрэн сиксийэн, сибирдэх үңкүүтүн тэрийдэ, «көмүс ардабы» түһэрдэ. Көрүөктэн дьикти үчүгэй көстүүнү күн саһарбатыныын алтыһыннарда, «көмүс күһүн кэллэ» дэттэрдэ. Көмүс торбо түһэрин кытта, күһүңгү ардах сэксэннээбэт ына ыксары ыксарда, сахсаннаабат ына дьылпинитта.

Оо, күһүн, күһүн!

Эһиил тиллэн- тыллан тахсарын курдук, сизмэлээх ас кичэйэн харайылынна, халың суорбанынан сабылынна, хата-баланын хаттыктанна. Олох салбанар тутула онгоһулунна, кэнчээрлэрэ кэхтибэт кэскилэ тэрилиһэ.

Оо, күһүн!

Тамара Евграфова - Хонкуйа Хотун

Дьылаппа маһай-дэһин	Кыһыл таба бийи	Үөнэ-үүнэ охтубут сыйыган кур от	Салаһы сааһа-тар	
Тайба ортотугар кизик кумахтаах сир	Ону-маны турар атахтаах сыйыгарынас	Быһа охсубут быһаһаһын		Көр...
С.Данилов романа Барыман... кубалар	Ба... батарынан	Себү-лээбик-кин ыл	Кыһы-сыйы ерүү сыйдыр сира	Иккитэ буспут килиһэ
Таабы-рынна...			Көмү-лүөк оһох турбата	Далан Тулаһаһа оһотугар тумат хонкуйа Дарыта оһотэ
...кистэ-лэн		Могус	Ыһар тыл	
	Албас, хомуһун	Саха себү-лүүр мизэстэ	Сөп	
	Төбөнү харыс-тылар бергөһэ	Аһы хаһа-нарга аналлаах		
Киннэ "... олох"	Кыһы			
Ис уорган		Туннук чаһа	Эбиско тыл	Ситим тыл
		Биир ... эт		

«Сканворд» тэрийэччи ИП Данилова М.А. «ТААЙ сахалыы сканворд 9» ылылынна. Хаһыат 35 нүөмэригэр тахсыбыт сканворд эппиэттэрэ. **Туруору:** Хонуу, омоох, Хотойук, ЛОР, оҕо, томороон, Нохтохон, от, охторор, тонгук, Дордоон, соргу, Буоратай, туруйа, эт, холото, аар. **Сыйыары:** томторук, толон, сурт, Мороду, сорох, кэтэ, хоноро, хобо, хоһордоох, ордо, оргул, оо, боһуу, уохта, куомун, ур.

Хаһың хаарыйбыт хатынга

Хаһың хаарыйбыт хатынга
Хотун дьахтар курдуктун,
Көмүс дуйгун бүрүнэн,
Симиктик хонкуйан турабын.
Олоһум кэрчигин сипсийэ,
Эргиллибэт эдэрбин санаттын,
Курус тыаллыын сизтиһэн,
Кууһан ылынн дуйуһабын.
Сайыһабын мин сайыны -
Кэрэ кэм эргиллибэт кэрдиһин,
Тоҕо эрэ, тоҕо эрэ
Чуңкук, курус...
Кэхти дуу, кырдыы дуу?

Евдокия Катакова-Чэлгийэ

Күһүн

Арабаһынан арылыйда,
Тэтэркэйинэн имэ кэйдэ,
Кыһылынан өрө кыкыста
Күһүн Хотун санаа хоту.
Атаарсыта аймаһытта,
Маанылыыра манньытта,
Хонук аайы сонуннардаах,
Чэмэй күннээх, онтон - ардах.

Дьикти кэммит ырыаларын
Алаас, чаран дьисэрэтэллэр,
Саҥа хоһоон тылларын
Сырдыы-үөрэ сипсийэллэр.

Вячеслав Хон

Күһүңгү санаа...

Күһүн көмүс күлүмэр,
Хатын чараас күлүгэр,
Аспыт кэмин аһыйан,
Аһам дьахтар санааргыыр...
Сиккиэр сэмээр сипсийдэ:
-Оҕо, эдэр саастарың
Кирибэт күннээх алааска,
Күлүгэ суох сырдыка...
Эдэргин эргитэ сатаама,
Сааһырыккын сиримэ,
Сэбэрэн тулсарын күтүмэ,
Сизкилэ иннигэр уһаама...
Дьоһун сааһың кэрэлээх,
Дьоллуур дьикти кэһиһилээх,
Олоһун көмүс күһүнүн
Көрсү, сырдык ырааһа.

А.Солуомаба-Айталыма

Киһи уонна сокуон

Булчуттар, сокуону, быраабыланы тутуһаргыт булгуччу ирдэнэр!

Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр күһүкүгү күүс күүлэ са-баламмытынан уонна ту-йахтаахха, тыатаагыны бултааһынга көгүл чу-гаһаабытынан, булчуттар, манньк быраабылалары булгуччу тутуһаргыт ирдэ-нэр:

— биллэрин курдук, саа ха-һаайына бэйэтин аатыгар доку-муоннаах саатын олорор аады-рыһыгар бары ирдэбиллэри тутуһан, туора дьон көрбөт си-ригэр — тимир сизэйпэ иһигэр харайахтаах, онуоха саа уонна саа ботуруоннара тус-туспа ха-райыллаахтаахтар;

— булчут бултуур сиригэр ханнык бабарар көрүнгүзү ты-рааныспарынан барарга сааны анал чехолга илдьэ сылдыах-таах. Ону тэнэ саа иитиитэ суох буолуохтаах, ботуруонна-ра туспа хааланыахтаах. Өскө-түн, саа анал чехола суох эбэтэр чехол иһигэр иитиилээх сыл-дьар түгэнигэр, туһааннаах киһи административнай эп-пизитинэскэ тардыллар (ст. 20.12 КоАП РФ).

— өскөтүн, саа докумуо-нун [РОХа — разрешение на хранение и ношение оружия] көгүлэ бүппүт түгэнигэр, булчут саатын бултуу илдьэ барара, дьэтигэр туруорара

да көгүллэммит. Бэрэбиэркэ кэмигэр туһааннаах киһи ад-министративнай эпизитинэскэ тардыллар уонна саата был-дыанар (ст. 20.11, 20.8 КоАП РФ). Оннук түбэлтэ тахсыбатын ту-һугар, саабыт көгүлэ бүтүн иннинэ, хаһан бабарар бол-дьобун уһатыыга сайабы-лыаннаа биэрэргит булгуччу-лаах. Ол эрэри илдьэ сылдь-ар саатын көгүлүн болдьобо бүтө биир ый иннинэ, Росг-вардия салалтатын иһинэн Чурапчы оройуонун лицен-зиялыыр-көгүллүүр үлэ отде-лениетыгар кэлэн уһаттарара булгуччулаах — холобур, саа докумуона 10.06.2025с. бүтэр буоллабына, саа докумуонун 10.05.2025с. диэри туттарыах-тааххыт, ол эбэтэр биир ыйын хойутаппакка, хаһан баба-рар аҕааххытын сөл. Аады-рыспыт: Чурапчы сэл. Крупс-кая аатынан уул. 3 "а" №-дээх дьэтигэр, 28 №-дээх кабинет;

— булчут бултуур сири-гэр тиийэн, бары ирдэбиллэ-ри тутуһан, сааны илдьэ уура, харайа сылдыах быраабыла-ларын толоруохтаах. Ол курдук, дурдаҕа (сэхээккэ) кириэн баран биридэ саатын чехол-тан оруохтаах, бултаан бүтэ-да, ботуруоннарын саатыт-тан ылаахтаах. Итиилээх да, итииитэ суох да буоллун,

саатын дьон диэки туһаайыа суохтаах. Массынаттан эбэтэр тыттан саатын ыларыгар, утары өттүттэн ылбакка, туо-раттан ылаахтаах, дурдаттан саатын ыларыгар, ботуруона ороммут да буоллабына, эмиэ утары ылаах суохтаах. Хомойуох иһин, өрөспүүбүлүкэбит үрдү-нэн сылтан сыл бу үөһэ ыйыл-лыбыт быраабылалары туту-спакка, дэн-оһол тахса турар;

— булчут бултуур сиригэр тиийэн баран, дьэтигэр кэлэ-ригэр-барарыгар бэйэтин бас билэр (гладкоствольнай, нарез-ной) сааларын туора дьон би-лиитигэр, туора дьонго улар-сара, биэрэрэ көгүллэммит, эбэтэр онно-манна кистээн хаалларбакка, бэйэтин кытта илдьэ сылдыахтаах. Бэрэбиэр-кэ кэмигэр саалары полиция эбэтэр охотнадзор сотрудник-тара ылаллар. Бу түгэнгэ саа хаһаайыныгар уонна илдьэ сылдыах киһиэхэ админи-стративнай боротокуол туолар (ст. 20.8 ч. 4, 20.10 КоАП РФ), эбэтэр холобунай эпизити-нэскэ тардыллан сөл (ст. 222 УК РФ);

— өскөтүн бэрэбиэркэ кэ-мигэр, булчут уотунан эстэр саатын арыгы испит туруктаах сылдьан түбэх түгэнигэр, ад-министративнай эпизитинэскэ тардыллар. Бу түгэнгэ ыста-

рааттанар ону тэнэ саата ули-лизацияҕа барыан сөл (ст. 20.8 ч. 4.1 КоАП РФ);

— булчут бултаан бүтэн, дьэтигэр кэлэн саатын ампаарга, тэрээһэ, ыскаап-ка уода. сиргэ уураа булгуч-чу бобуллар, туту сизэйлэтигэр угара булгуччулаах. Өскө-түн, бэрэбиэркэ кэмигэр саа сизэйпэ таһыгар турар түгэни-гэр, хаһаайын административ-най эпизитинэскэ тардыллар (ст. 20.8 ч. 4 КоАП РФ). Дьон бултаан кэлэн баран, саала-рын харайбакка, онно-манна ууран барбыттарын түмүгэр, сокуоннай саастарын ситэ илик оҕолор сааны ылан оонньоон, бэйэ-бэйэлэрин дэнниир түгэнигэр, хомойуох иһин, баар суол. Манньк быһылаан буолар түгэнигэр саа хаһаайы-на холобунай эпизитинэскэ тардыллар (ст. 224 ч. 1 УК РФ — "небрежное хранение огнест-рельного оружия, создавшее условия для его использова-ния другим лицом, если это повлекло смерть человека или иные тяжкие последствия"). Уонна инникитин сааланара бобуллар;

— докумуона суох сааны оэ булан ылбыт, туора дьон биэр-бит эбэтэр бэйэ икки ардыгар докумуона суох атылааммыт, урукку докумуона суох, эһэтиг-

тэн, аҕатыттан хаалбыт саала-рын дьэтигэр туруораллара да, булка илдьэ бараллара да көгүллэммит. Ону таһынан бо-туруону байэ икки ардыгар ба-тарар, ол эбэтэр бэлэх биэри-эмиэ көгүллэммит ("незакон-ное хранение, передача, сбыт огнестрельного оружия и пат-ронов к нему"). Оннук сааны туту Росгвардия салалтатын иһинэн Чурапчы оройуонун лицензиялыыр-көгүллүүр үлэ-отделениетыгар эбэтэр Чурап-чытаагы Ис дьыала отделыгар кэлэн туттараллара булгуччу-лаах. Докумуона суох сааны илдьэ сылдьан түбэх тү-гэнигэр административ-най боротокуол толоруллар (ст. 20.10 КоАП РФ), ону таһы-нан холобунай эпизитинэскэ тардылааххытын сөл (ст. 222 УК РФ). Манньк эпизитинэскэ тардыллыбыт киһи кэлин доку-муоннаах сааны атылаһары-гар сокуонунан күнүмэйдэр үөскүөхтэрин сөл;

— докумуона суох сааны баҕа өтүнэн туттардаххыты-на, харчы теленер. Ол курдук, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Быра-быталыстыбатын 12.02.2004с. 63 №-дээх уураагар олобуран:

1) доруоп саа 6000 (алта ты-һынча) солкуобайга тэннэ-нэр;

2) буулдья саа 8000 (аҕыс тыһынча) солкуобайга тэн-нэр.

Чурапчы улууһун лицензия-лыыр-көгүллүүр үлэ отделе-ниета.

КУТУРБАН

Мугудай нэһилиэгин олохтооҕо, үлэ бэтэрээнэ — тапталлаах ийэбит, эбэбит, хос эбэбит

МАКСИМОВА Зинаида Кузьминична

бу дьыл, балабан ыйын 3 күнүгэр уһун ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытын бары билэр чугас дьонугар, аймахтары-гар диригиник курутууан туран иһитиннэрэбит.

Кыһа, уолаттара, күтүөтэ, сизиннэрэ.

Одьулуун нэһилиэгин Төһүгэстээх колхуостан төрүттээх Төлөй нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо, ытык кырдыаҕа, хоту көһөрүллүү кыттылааҕа, үлэ, тыыл бэтэрээнэ, күндү тап-таллаах ийэбит, эбэбит, хос эбэбит

ЗАХАРОВА Варвара Петровна

бу дьыл, балабан ыйын 2 күнүгэр олохтон туораабытын бары билэр дьонугар, аймахтарыгар диригиник курутууан туран иһитиннэрэбит.

Оҕолоро, кийинтэрэ, күтүөттэрэ, сизиннэрэ, хос сизиннэрэ.

Ис дьыала отделын бэтэрээнэ, күндү көргөһүм, аҕабыт, эһэбит, хос эһэбит

СЕРГЕЕВ Николай Петрович

бу дьыл, балабан ыйын 4 күнүгэр уһун ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытын бары билэр дьонугар курутууан туран иһитиннэрэбит.

Кэргэнэ, оҕолоро, сизиннэрэ, хос сизиннэрэ, чугас дьон.

Күндү бырааппыт, убайбыт, анал байыаннай дьайыы кытты-лааҕа

ИЛЛАРИОНОВ Виктор Викторович

соһуччу олохтон туораабытынан, дьэиэ кэргэнигэр, төрөппүт-тэригэр диригин курутаммытын тириэрдэбит.

Ийэтэ Татьяна Егоровна биригэ төрөбүттэрэ, оҕолоро, сизиннэрэ, ай-махтара Федоровтар, Дорогуновтар, Птицыннар, Чупровтар, Соба-киннар, Чувашовтар, Гуляевтар.

Гвардия ефрейтора, разведкалыыр отделение старшей разведчика, биир дойдулаахпыт, биригэ үлэлээбит кэл-лиэгэбит

ИЛЛАРИОНОВ Виктор Викторович

Анал байыаннай дьайыыга дойдубутун чизстээхтик кө-мүскүү, бойобуой соруудагы толоро сылдьан, бу дьыл, атырдыах ыйын 7 күнүгэр сырдык тыына быстыбытынан, төрөппүттэригэр, кэргэнигэр, оҕолоругар, аймахтарыгар, чугас дьонугар диригин курутаммытын тириэрдэбит.

Чурапчы улууһун дьаһалтата, дьокутааттарын Сэбиэтэ.

Өр сылларга Абый улууһугар алтыспыт биир дойду-лаахпыт

МАКАРОВ Иннокентий Егорович

олохтон туораабытынан, оҕолоругар, сизиннэригэр, ай-махтарыгар диригин курутаммытын тириэрдэбит.

Николай Петров, Варвара Соломова, Ульяна Борисова, Анна, Павел Стручковтар, Наталья Александр Ивановтар, Мария, Виктор Шкулевтар, Татьяна Макарова.

Убайбыт, бырааппыт, таайбыт, абаҕабыт — СӨ үөрэҕири-тин туйгуна, СӨ үөрэхтээһингэ систимэтин бочуоттаах бэтэрээнэ, РФ физическай културатын уонна спордун туйгуна, "Азия оҕолоро" норуоттар икки ардыларынааҕы луонда стипендиата, Макаровтар Учуутал династияла-рын чилиэнэ

МАКАРОВ Иннокентий Егорович

бу дьыл, балабан ыйын 6 күнүгэр уһун ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытынан, кыһыгар Мариан-на Иннокентьевнаҕа, уолугар Евгений Иннокентьевич-ка, кинилэр дьэиэ кэргэттэригэр диригин курутаммытын тириэрдэбит.

Эдьийиэ Мария Егоровна, балта Татьяна Егоровна дьэиэ кэ-ргэттэрэ, бука бары Макаровтар аймах.

БИЛЛЭРИИ / ОБЪЯВЛЕНИЕ

► Илья Иннокентьевич Аммосов, 27.04.1979 с.т. аатыгар бэрилли-бит байыаннай билиэт сүппүтүнэн, дьингэ суогунаан аабыллар.

► Иван Савельевич Оконешиников аатыгар үрдүк уонна орто үөрэҕи бүтэрбитин туоһулуур дипломнар уонна праваҕа үөрэммит сибидиэ-тэлистибэ сүппүттэринэн, дьингэ суогунаан аабыллар.

Мырылаттан төрүттээх тапталлаах сизн бырааппыт, Анал байыаннай дьайыы кыт-тылааҕа

АХМЕРОВ Юлай Раимович

кыргыһы хонуутугар сылдьан, сырдык тыына быстыбытынан, ийэтигэр Татьяна Ивановна Сибиряковаҕа, чугас аймах-тарыгар диригин курутаммытын тириэрдэбит.

Чурапчыттан, Мындаҕаайыттан, Дьокуускайтан Поповтар.

Улуус-сокуоннарын бу сизинэн киниэн көрүө

"САНА ОЛОХ" хаһыат

Кыһаабыт эрдэтигэр
ГОРЮХОВА
Людмила
Владимировна

Түрүктүгүлүр: СӨ Бырабытталыстыба, Саха Өрөспүүбүлүкэтин "Сана Олох" Судаарыстыбаннай автономнай тэрилтэтэ.
Талааралгыт: СӨ "Сана Олох" ГАУ
Талааралгыт адыраах: 677000, Дьокуускай к. Орджоникидзе уул. 31, 124 каб. тел/факс: (411-2) 34-39-17 e-mail: sanaloh@mail.ru, Российскай Федерация Россиянаҕар СӨ салалтатыгар 2020 с. бэс ыйын 3 күнүгэр регистрацияламмыт нумеро — ПИ №ТУ14-00599.

Эрдэтигэр адыраах: 678670, Чурапчы сэл., П.П.Поповна, 26 а. Телепуоннарбыт: эрдэтигэр — 41-332, отделлар — 41-265, E-mail: sanaoloh@mail.ru, сайт: sanaoloh.ru, telegram: @sanaoloh

Ааптар сурутар элбик сана редакция позициятыгар мэхтан сөл түбэх буолбатах. Сурутаа ыйааһар чыччалар кырдыахтаралар элбиктэнэн ааптар тус бэйэс сүгэр.

Илгэһэ: ПИ964, Бэчээккэ сакаас № 36 (12015). Кээмэйэ 2 б.л., Ахсаана 830. Хаһыат сыаната 26 солк. Хаһыат нэһилиэгэ биригэр: бээтинсэҕэ тахсар.

Хаһыат 11.09.2025 с. бэчээккэ бэрээһинэ, 12.09.2025 с. таһыста. Дьокуускай к. Виноградный переулок, 20 №-дээх дьэтигэр, "Ю.А. Тагарин алтаһан Дьокуускайтаагы өрөспүүбүлүкэтигэр типография" АУо бэчээттэннэ.

@SANAOLOH